

Atf / Citation

KURTOĞLU, F. S. (2022). "Osmanlı Sosyalistlerinin Dergisi İştirak'teki Manzum Metinler", *Gazi Türkiyat*, 30: 49-70.

Geliş / Submitted 14.04.2022

Kabul / Accepted 10.06.2022

DOI 10.34189/gtd.30.004

OSMANLI SOSYALİSTLERİNİN DERGİSİ İŞTİRÂK'TEKİ MANZUM METİNLER

The verse texts at İştirak a journal of Ottoman Socialist

Fatma Süreyya KURTOĞLU**

Öz

İştirak dergisi, Osmanlı döneminde sosyalist düşünceye sahip aydınlar tarafından 1910-1912 yılları arasında toplam 23 sayı olarak yayımlanmıştır. Osmanlı toplumu için yeni sayılabilecek bir düşünce etrafında toplanan aydınlar tarafından yayımlanan bu dergide, telif ve tercüme bir takım düşünce yazılarıyla birlikte hayatlarının bir döneminde sosyalist düşünceye sahip olmuş bazı sanatçıların manzumelerine de yer verilmiştir. Bu çalışmada önce propaganda ve edebiyat ilişkisinden bahsedilen kısa bir giriş yapılmıştır. Daha sonra, İştirak dergisi ve bu dergide şair olarak yer bulan isimler (Ahmed Rifki, Abdülaziz Mecdi, Nurettin Rüşdi Büngül, Abdülhak Hayrı, Muallim Cüdi ve Hayrân) hakkında bilgi verilmiş ve bu şairlere ait toplam sekiz manzumenin şekil özellikleri ve muhtevaları hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu şiirlerde Meşrutiyet sonrasında Batı'dan alınan sosyalist düşünceler çerçevesinde devrim, barış, adalet, özgürlük, kardeşlik gibi kavramlar işlenmiştir. Şiir tekniği açısından pek de başarılı olmayan bu manzumelerin çoğu zaman düzyazı ve söyleve kaçtığı, içerik olarak yeni olmakla birlikte edebiyatımıza biçimsel bir yenilik getirmediği de görülmektedir. Bu şiirler, siyasal ve sosyal hayatımızla birlikte edebi hayatımızda da bir takım kırılma ve yenileşmelerin yaşandığı döneme denk geldiği için şairlerin nazım şekli, vezin ve kafiye gibi hususlarda gelenek ve yeni anlayış arasında kaldıkları anlaşılmaktadır. Aruzla yazılan manzumelerde bu vezin başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Kafiye kullanımında ise gelenekten farklı bir yol izlenmiş ve çoğunlukla klasik anlayışa göre kafiye sayılamayacak ses benzerlikleri kafiye olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İştirak Dergisi, Propaganda, Şiir, Ahmed Rifki, Abdülaziz Mecdi, Nurettin Rüşdi Büngül, Abdülhak Hayrı, Muallim Cüdi, Hayrân

Abstract

The journal İştirak was published in 23 issues in total between 1910-1912 by Ottoman intellectuals with socialist ideas that can be considered new for Ottoman society at the time. This journal includes poems and copyrighted and translated writings of some intellectuals who have socialist ideas at some point in their lives. In this study, firstly a short introduction

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. fatma.kurtoğlu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2914-4193

was made about the relationship between propaganda and literature. Afterward, information was given about *İştirak* journal and the poets take place in this journal (Ahmed Rıfka, Abdülaziz Mecdi, Nurettin Rüşdi Büngül, Abdülhak Hayri, Muallim Cüdi and Hayrân); also an evaluation was made about morphological features and contents of eight poems belonging to these poets. According to the evaluations, in these poems, concepts such as revolution, peace, justice, freedom, and fraternity were processed within the framework of socialist ideas taken from the West after the Constitutional Monarchy. It is seen that these poems, which are not very successful in terms of poetry technique, often approach prose and discourse, and although they are new in content, they do not bring any formal innovation to our literature. These poems were written in a period when some breaks and innovations were experienced in our political and social life as well as in our literary life. Because it was seen that their poems were between two opinions, tradition and new in terms of the verse form, meter, and rhyme. This meter has been used successfully in poems written in aruz prosody. A different way from the tradition was followed in the use of rhyme and sound similarities that could not be considered rhyme according to the classical understanding were evaluated as rhyme.

Keywords: *İştirak* Magazine, propaganda, poem, Ahmed Rıfka, Abdülaziz Mecdi, Nurettin Rüşdi Büngül, Abdülhak Hayri, Muallim Cüdi, Hayrân

PROPAGANDA VE EDEBİYAT

İnsan algısını biçimlendirmek, davranışları yönlendirmek, yeni eğilimler oluşturmak ve bilinci manipüle etmek için propagandadan faydalanılmaktadır. Aynı kültür dairesine mensup, ortak değerlere sahip insanların benzer algılar geliştirmesi ve çoğunlukla olaylar karşısında benzer tepkiler vermesi doğal bir durumdur. Bundan hareketle propagandacılar, insanoğlunun muhakeme sürecinde zihninde beliren anlamların, dil ve kültürün ayrılmaz parçaları olduğunu saptamışlardır. Zira algı, olaylar karşısındaki tutum, duygu ve anlamlandırmalara dayanmaktadır. Bu bakımdan propaganda faaliyeti yürütenlerin esas yaptıkları iş algı yönetimidir (Ulucutsoy 2019: 2).

Tarih boyunca teknik imkânsızlıklarla mücadele eden propaganda, sanayi devrimiyle beraber şehirlerde yoğunlaşan insanlar üzerinde daha etkili olabilmek için yeni teknik gelişmelerden yararlanmıştı. Basın yayın faaliyetleri ile eğitilmiş insan gücünün sınırlı olduğu dönem ve toplumlarda bu türden faaliyetler ağırlıklı olarak insan aracılığıyla gerçekleştirilirken, teknik imkânlarda yaşanan gelişmelerle beraber propaganda araçlarında da büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle matbaayla birlikte basılı materyallerin daha ucuza mal edilmeye başlanmasıyla geniş halk kitlelerince rahat erişilebilir hâle gelen kitap ve süreli yayımlarla yapılan propaganda faaliyetleri de daha hızlı ve etkin olmuştur.

Sanatın propaganda aracı olarak kullanılması çok eski bir uygulamadır. Kitap ve süreli yayınlarda, savunulan fikirler öğretici metinlerle dile getirilirken daha geniş kitlelere ulaşabilmek endişesiyle kurgusal metinlerden de faydalanmak zarureti ortaya çıkmıştır. Devletlerarasında yaşanan rekabetin bir başka göstergesi olan sahip olunan sanatçı ve sanat eserlerinin sayısı ve niteliği de propaganda faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Tüm dünyada olduğu gibi Osmanlılarda da zaman zaman sağlıklı bir şekilde devam eden hamilik (patronaj) uygulaması da bir yönüyle propagandadır. Bu uygulama sayesinde yöneticiler bir yandan kültür ve sanata destek

verirken bir yandan da böylesine bir gruba sahip olmanın güç ve övüncünü de yaşıyorlardı.

19. yüzyılda Avrupa'da devletlerin dışında, fakat genellikle onlarla uyum içinde çalışan çarlar gruplarınca kamuoyunu etkileme ve yönlendirme eylemi olarak propagandanın yaygın bir biçimde kullanılmaktaydı. "20. yüzyıla gelindiğinde kamuoyunu yönlendirme alanının en prestijli aktörlerinin hâlâ geleneksel bir gruptan, edebiyat alanında üretimde bulunan yazarlardan oluştuğunu görürüz. İngiltere'de H. G. Wells, Amold Bennett, Rudyard Kipling, Conan Doyle, John Galsworthy, Bernard Shaw; Amerika'da Mark Twain, Henry James, Upton Sinclair; Almanya ve Avusturya-Macaristan'da Thomas Mann, Robert Musil, Gerhart Hauptmann, Hugo v. Hofmannsthal gibi yazarlar 1914'ten önce de ülkelerinin kamuoyunu belirleyen, hemen hemen her konudaki düşünceleri kültürlü kesimlerce merak edilen yazarlardır." (Köroğlu 2004: 42).

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de sanatın toplumları etkileme gücünden faydalanmak isteyenler söylemlerini sanat eserleriyle de desteklemek adına yayın faaliyetlerinde edebî eserlere yer vermişlerdir. Bu bağlamda, savunduğu fikirleri öğretici metinlerle geniş halk kitlelerine ulaştırmaya çalışırken bu konuda edebî eserlerin imkânlarından istifade etmek isteyen süreli yayınlardan birisi de Osmanlı sosyalistleri tarafından yayınlanan *İştirâk* dergisidir.

1. İŞTİRÂK DERGİSİ

İştirâk dergisi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra devrin sosyalist düşünceye sahip Osmanlı aydınları tarafından çıkarılan bir dergidir. Toplam 23 sayı yayımlanan dergi, zaman zaman yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır. İlk sayısı 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910)'te çıkan derginin ilk 16 sayısı düzenli bir şekilde haftalık olarak cumartesi günleri yayımlanırken; 16. sayının yayımlanmasından iki gün sonra gazeteci Ahmed Samim'in öldürülmesi üzerine 17. sayı "Nüsha-i fevkalâde" olarak 31 Mayıs 1326 (13 Haziran 1910) Pazartesi günü yayımlanmış ve bu sayıdaki yazılar sebebiyle dergi, Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kapatılmıştır (Temür 2017: 239).

İştirâk'in kapatılmasından yaklaşık iki ay sonra, Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşları, *İnsâniyet* gazetesini yayımlamaya başlamışlardır. İki sayı çıkan *İnsâniyet*, yerini tekrar yayımlanmasına izin verilen *İştirâk*'e bırakmıştır. 19 Ağustos 1326 (1 Eylül 1910)'da 18. sayısı ile yayın hayatına dönen *İştirâk*, yine haftalık olarak ama bu sefer perşembe günleri yayımlanmıştır. 17. sayısına kadar "Biri yer, biri bakar kıyâmet ondan kopar." sloganıyla yayımlanan dergi, bu sayıdan itibaren Şinâsi'ye atfedilen bir mısra olan "Milletim nev'-i beşerdür vatanım rûy-i zemîn" (Kalkışım 2004: 274) sloganını benimsemiştir. Yayımlanan tüm sayılarındaki "Sosyalizm düşüncesinin destekçisidir." manasına gelebilecek "Sosyalizm efkârının mürevvicidir" alt bilgisiyle de derginin çizgisi ve muhtevası ilan edilmektedir.

İştirâk dergisi, 19 ve 20. sayılarında *Osmanlı Sosyalist Fırkası*'nın program ve beyannameini yayımlaması üzerine yeniden kapatılmıştır. Ancak yaklaşık iki yıl sonra (7 Haziran 1328/20 Haziran 1912) yayın hayatına dönebilen *İştirâk*, bu devrede on beş günlük dergi olarak üç sayı hâlinde yayımlandıktan sonra yerini *İştirâk Gazetesi*'ne bırakmıştır. *İştirâk Gazetesi* de günlük akşam gazetesi olarak 20 sayı daha devam etmiştir (Tekin 2002: 176; Temür 2017: 241-242).

“İştirâk çevresi, Osmanlı ülkesinde genel anlamda sol ve dar anlamda ise sosyalizmi hem siyasi bir hareket olarak hem de basın yoluyla ortaya konan bir düşünce akımı olarak ilk kez tartışmaya açan İştirâkçi Hüseyin Hilmi Bey ve onun çevresinde toplanan ve bazen parmakla sayılabilecek kadar az bir insan topluluğunu ifade eden bir entelektüel gruptur. Kendilerini sosyalist olarak tanımlamakla beraber, karşıtlarınca işçi haklarını ve işçi grevlerini bir tür ün-nam yapma aracı olarak kullanan ve ‘fikir kulübü olmaktan ziyade bir geçim yolu, iş ve meşgale endişesi ile bir arada bulunan’ bir çevre şeklinde tanınırlar. Aslında karşıt grupların yüzeysellik odaklı bu eleştirileri, İştirâk gazetesinin ikinci kez yayımlanmaya başladığı Haziran 1912 tarihine değin çok da haksız olarak görülemez. Hareketin sosyalizme ilişkin düşünsel endişeleri, ancak 1912 yılı ve sonrasındaki yayınlarda dikkat çeker.” (Tekin 2002: 173-174).

İştirâk çevresinin Avrupa'daki sosyalist akım temsilcilerinden bahsederken seçici davranmadıkları, ütöpik sosyalistlerden anarşistlere, Fransız devriminin aydınlanmacı düşünürlerinden Marx'a kadar bütün figürlere sempati gösterdikleri ve sayfalarında yer verdikleri görülmektedir. Sosyalizm tarihinin bu önemli isimleri arasındaki düşünce farklılıklarından ziyade, bunların mücadeleleri, kendilerini adamışlıkları ve kahramanlıkları öne çıkarılmaktadır (Temür 2017: 239).

1.1. İştirâk Dergisi'nin Kurucusu ve Yazar Kadrosu

Derginin kurucusu, Hüseyin Hilmi (ö. 1922)'dir. Derginin imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü de olan ve çevresinde İştirâkçi Hilmi, Sosyalist Hilmi ve Hilmi Arkadaş" isim ve lakaplarıyla da tanınan Hüseyin Hilmi, II. Meşrutiyet sonrası ve Mütareke döneminde Osmanlıdaki işçi hareketlerinin en tanınmış isimlerinden birisidir (Baydar 2002: 300).

İzmirli olan Hilmi, burada bir müddet sivil polis olarak görev yapmış, Hürriyet'in ilanından sonra ise Serbest İzmir Gazetesi'ni çıkarmıştır (Tekin 2002: 173). Bir müddet seyahat maksadıyla Romanya'da bulunan Hilmi, burada sosyalist fikirlere ilgi duymuştur. Dönüşünde yerleştiği İstanbul'da tanıştığı Baha Tevfik'le olan dostluğuyla bu ilgisi daha ileri düzeye ilerlemiştir. *“Yakın arkadaşı Nusret Kaygusuz'un ifadesiyle, ‘yegâne gâyesi, şöret yapmak ve büyükler katarına karışmak’ olan Hilmi Bey, bu amacı için 1923 yılında esrarengiz bir şekilde öldürülmesine kadar değişik yayımlar çıkarmak, sivil toplum kuruluşlarını örgütlemek ve Osmanlı; ardından da Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurmak ve başkanlık görevini yerine getirmek gibi”* (Tekin 2002: 173) faaliyetler içerisinde bulunmuştur.

İştirâk dergisinin yazar ve şair kadrosu Hüseyin Hilmi'nin dışında A. Mâcid, Abdülhak Hayri, Ahmed Nebîl, Ahmed Râşid, Ahmed Rıfki, Ali Cânib, Âsû, Bahâeddîn, Bedik, Alyans Mektebi Müdürü Bohor İsrâil, E. Hulûsî, E. Lâmî, Elmalî Belediye Reisizâde Ferrûh Niyâzî, Fuâd, Hakkı Bahâ, Hâlid, Hayrân, İsmet Nijâd, Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdî (Tolun), Kıbrıslıâde Şevket, M. Nezîh, Mahmûd Sâdık, Margaret, Muallim Cûdî, Mustafa Âsım, Nâcî, Nâmık, Nûreddîn Rüşdî, Nusret Kâmil, Refik Hâlid, Satenik Derdiyân, Vitali, Yako Şaul, Zeynelâbidîn, Âkif Hikmet, Memdûh Süleymân. M. Alâeddîn, Rûşen Zekî, Şâhbân ve Sâlih Mehmed gibi adları açıkça belirtilenlerin yanında, İbnü'l-halk, F. R., A. H., R. S., B. K., A. R., B. M., M. T. ve A., simgeleriyle ifade edilen isimlerden oluşmaktadır (Bir yazının altında ise sadece "İmzası mahfuzdur." açıklaması yer almaktadır.). Dergide telif şiir ve yazılardan başka, Troşak, Azadamard gibi Ermeni yayın organlarından alınan metinlerle Eme Berto, L. Klermot, Guy de Maupassant, Jean-Jacques Rousseau ve Jean Renard gibi isimlere ait metinlerin çevirilerine de yer verilmiştir.

2. İŞTİRÂK'TEKİ MANZUMELER VE ŞAİRLERİ

İştirâk dergisinde sekiz manzume bulunmaktadır. Bunlardan ikişer tanesi Ahmed Rıfki ve Abdülaziz Mecdî'ye, birer tanesi ise Nurettin Rüşdî Büngül, Abdülhak Hayrî, Muallim Cûdî ve Hayrân adlı bir şaire aittir.

2.1. Ahmet Rıfki (1884-1935)

İştirâk dergisinde A. Rıfki imzasıyla yazı ve şiirleri bulunan Ahmet Rıfki, Bektaşılığa intisabı dolayısıyla "Rıfki Baba, Sakallı Rıfki ve Derviş Ruhullah" adlarıyla da tanınmıştır. 1884 yılında İstanbul'un Aksaray ilçesinde dünyaya gelmiştir. Ahmet Rıfki, ilk eğitimini Fatih Medreselerinde, Şemsü'l-Maârif ve Saint Benoit Lisesi'nde almış, Hukuk Mektebi ve Tıbbiyeye devam etmişse de bu okulları tamamlayamamıştır. Tıbbiye-i Şâhâne'nin son sınıfında iken Sultan Abdulhamîd'in aleyhinde yazılmış bir makaleyle yakalanmış ve müebbet hapse mahkûm olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilânıyla bu mahkûmiyetten kurtulan A. Rıfki, devlet memuriyetinden ziyade gazetecilik ve edebiyatla ilgilenmiştir. 1909-1912 yılları arasında *Musavver Eşref*, *Yeni Geveze*, *Kibar*, *Züğürt*, *Curcuna*, *Falaka*, *Perde*, *Eşek* ve *Karagöz* dergilerinde yazar ve yönetici olarak görev yapmıştır (Akın 2019; Yücer 2013: 11; Özmen 1998: 155; Koca 1990: 714).

Ahmet Rıfki, İttihad ve Terakki Fırkası yönetime geldikten sonra muhalifler safına katılmış, daha sonra da Osmanlı Demokrat Fırkası ile Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın üyeleri arasında yer almıştır. Ahmet Rıfki'nin sosyalizme ilgi duymasında çeşitli mizah dergilerinde beraber çalıştığı Baha Tevfik'in etkisi vardır. Ancak Ahmed Rıfki'nin bu macerası da uzun sürmemiş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmış ve 1913 senesinde altı arkadaşıyla beraber Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Çorum ve Bilecik'te de devam eden sürgün hayatı yedi yıl sürmüştür (Akın 2019; Yücer 2013: 12).

Ahmed Rıfki, İttihad ve Terakkî ile Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti'nin ardından Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine de muhalif olmuştur. Kasım 1922'de sığındığı İngilizler tarafından İskenderiye'ye gönderilmiştir. Kahire'de bir buçuk yıl kalan ve burada ticaretle meşgul olan Ahmed Rıfki, 1924 yılında Yunanistan'ın İskeçe şehrine geçmiştir. Yarın Gazetesi'nde, Cumhuriyet aleyhinde ve hilâfeti savunan; İskeçe'de çıkarılan Şeytan dergisinde ise mizahî yazılar kaleme almıştır. 1935 yılında yurda dönüş hazırlıkları içerisinde iken bilinmeyen bir şekilde vefat etmiştir. Vefatından sonra Türkiye'ye gelen ailesi önce Edirne'ye, daha sonra İzmir'e yerleşmiş ve Özgürel soyadını almışlardır (Akın 2019; Yücer 2013: 12-13).

Bektaşiliği dolayısıyla şiirlerinde "Derviş Ruhullah"ın yanı sıra, "Ruhi" mahlasını da kullanan şairin bu manzumelerinde Bektaşiliğin usul, adap ve esaslarını konu edindiği görülür. Tasavvufi düşüncelerini anlatmak düşüncesiyle yazdığı şiirlerinde bu anlayışın kelime kadrosundan istifade eden şair, coşkun, kararlı ve akıcı bir üslupla sade bir dil kullanmıştır. Birçok dergi ve gazetede sosyal, kültürel ve siyasi konularda yazılar yazan Ahmed Rıfki'nun nefes ve gazellerinde güçlü bir edebî yönünün olduğu anlaşılmaktadır. (Akın 2019; Yücer 2013: 13; Özmen 1998: 155-156; Koca 1990: 714-717). İştirak ve 20. Asırda Zekâ dergilerinde siyasi muhtevalı yazılar da kaleme alan Ahmed Rıfki'nun, bu yazılarında sınıf farklılıkları, sosyalizm ve anarşizm kavramlarına ilişkin tespitleri vardır (Topçuoğlu 2001: 167).

Ahmet Rıfki'nun bilinen eserleri *Bektaşi Sırrı*, *Bektaşi Nefesleri*, *Nâkûs-ı Adem ve Hizmetçi Belâsı*'dır. Sanatçının, *Bektaşi Sırrı* kitabının ilk cildinde *Din ve Felsefe*; Konyalı Şakir Dede ile ilgili yazısında ise *Melâmîliğin Tarih ve Felsefesi* isimli hazırlık aşamasında olan iki eserinden bahsetmesine rağmen her iki eserin de matbu veya yazma herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır (Akın 2019; Yücer 2013: 18).

İştirak dergisinde sanatçının Ahmed Rıfki imzalı "Zenginlerimize" ve "Blanki" başlıklı iki manzumesi bulunmaktadır. Ahmed Rıfki'nun *İştirak* dergisinin 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910) tarihli birinci sayısında yayımlanan Zenginlerimize başlıklı manzumesi düz kafiyeli nazım şekliyle yazılmıştır. Türk şiirinde biçimsel özellikler bağlamında anlayış değişikliklerin yaşandığı bir dönemde kaleme alınan bu şiir aynı zamanda klasik Türk şiirinin mesnevi nazım şeklinin kafiye düzenine sahiptir. Ancak dönem şiirinde çokça görüldüğü şekliyle bu şiirin mesnevi nazım şekliyle ilgisi sadece kafiye düzenini kullanmakla sınırlı kalmıştır. Zira mesnevîde her bir beyit kendi arasında anlam bütünlüğüne sahipken düz kafiyeli manzumelerde bu bütünlük şiirin tamamına veya şiirin planına göre bentlere hâkimdir.

Manzumede ağırlıklı olarak 10'lu hece ölçüsü kullanılmakla birlikte şiirin bazı mısraları 9 ve 11 heceden oluşmaktadır. Bu durum devir sanatçıların şiirin biçim özelliklerini pek dikkate almamalarıyla izah edilebilir.

Nazım şekillerinin biçimsel özelliklerinde görülen anlayış değişikliği kafiye hususunda da kendisini göstermekte; pek çok beyitte klasik anlayışa göre kafiye olamayacak ses benzerlikleri kullanılmaktadır.

İştirâk'in yayın politikasına paralel bir şekilde propagandist bir anlayışla kaleme alınan manzumede, asıl maksadı gereği şiiriye özen gösterilmemiştir. Zira bu tür şiirlerde aslolan fikir ve manadır. Burada da zengin ve fakir insanların hayat standartları konu edildiğinden şair manaya yoğunlaşmıştır.

"Ahmed Rıfki, bu dönemin en ateşli sosyalist şairidir. İlk Musavver Eşref dergisinin 41. sayısında, sonra İştirâk'in üçüncü sayısında iki kez yayımlanan "Blanki" adlı şiir bunun iyi bir örneğidir." (Bezirci 1978: 21). Altışar beyitlik iki bentten oluşan şiirin ilk bendinde fakirlerden, ikinci bendinde ise zenginlerden bahsedilmektedir. Fakirler açlıkla, sıkıntı ve zorluklar ile bin türlü sefaletle boğuşan; hayatın karanlıkları içinde sönen harap bir fırka olarak anlatılmıştır. Onların yegâne arzularının bir çürük ev ve ölmeyecek kadar ekmek olduğu; bunlar için mücadele ettikleri ifade edilmiştir. Zenginler ise mamur evlerinde zevk ve safa ile daima mutlu bir şekilde yaşayan mesut bir zümredir. Ahmed Rıfki, zenginlere "Adaletle bir düşünün. Siz bu fırkanın zilletini, herkesin saadetini gasp eden, öldüren veya onları kendi mutluluğunuz için yaşatan bir büyük şirket gibisiniz." diye kızgınlıkla seslenir:

ZENGİNLERİMİZE

Bugün açlıkla, kahr u mihnetle
Fakr u zilletle, bin sefâletle
Uğraşan, çarpınan, koşan, didinen
Zulümât-ı hayât içinde sönen
Bir büyük fırka-i harâb var ki:
Onların akli fikri idrâki
Bir çürük evle bir dilim ekmek
Kazanıp ancak. Ancak ölmeyecek
Kadar âzürde bir ma'îşetle,
Muhteris bir hayât-ı vahşetle
Pençeleşmek... Bu işte ömr-i sehîl!
Hepsi böyle ve hepsi böyle sefil

◆◆◆

Ey bugün muhteşem, safâ-âlûd,
Zevk ve neşveyle dâ'imâ mahsûd
Evlerin zîr-i sakf-ı nâzında
Yaşayan zümre: Zümre-i mes'ûd!
Adl ü nısfetle bir kerre düşünün
Bu muhakkar bu bî-nevâ, düşkün
Fırkanın ser-nüvişt-i zilletini.
Siz bugün herkesin sa'âdetini

Gasp eden öldüren ve mahzûzen
 Sonra kendi hesâbına yaşatan
 Sanki bir şirket-i cesîmesiniz
 Onlar ağlar söner, fakat âh ... siz !

(İştirâk, 13 Şubat 1325, Sayı 1, s. 12-13).

Sosyalist düşüncenin hareket noktalarından olan sınıf çatışması “Zenginlerimize” adlı şiirin temasını oluşturur. Şiirde “Zümre-i Mesud” olarak adlandırılan zenginlerin “fırka-i harab” olarak nitelendirilen ve sürekli çalışmalarına rağmen ezilen insanlar üzerinde baskı kurmasına göndermede bulunulur.

Ahmed Rifkî'nin “Blanki” başlıklı şiiri ise *İştirâk* dergisinin üçüncü sayısında - Muhterem Doktor Temo'ya ithafıyla yayımlanmıştır. Şiire konu olan Blanki (Louis-Auguste Blanqui) (1805-1881), 19. yüzyılda Fransa'daki sosyalizm hareketinin en önemli liderlerinden birisi (Uslu 2014: 15), şiirin ithaf edildiği Doktor Temo ise İttihad ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucularından ve bir numaralı üyesi olan İbrahim Ethem (1865-1945)'dir (Hanioğlu 2000: 354-355).

İştirâk dergisinin 27 Şubat 1325 (12 Mart 1910) tarihli üçüncü sayısında yayımlanan bu şiir daha sonra şairin diğer şiirleriyle birlikte *Nâkûs-ı Adem* adlı eserinde de yayımlanmıştır (A. Rifkî 1327).

Aruzun “*mefâ ilün fe ilâtün mefâ ilün fe ilün*” kalıbıyla yazılan şiir, vezin açısından başarılıdır. Dönder mısralık yedi bent hâlinde yazılan şiirde çapraz kafiye kullanılmıştır.

Şiirde, Fransız devrimcisi Blanki ve mücadelesi övücü bir üslupla anlatılmıştır. Birinci bentte Blanki'nin deha ve zekâsı dile getirildikten sonra diğer bentlerde onun en önemli düşünce ve meşgalesinin fakir halkın içinde bulunduğu sıkıntılar olduğu; onun hayatı bütün güzelliklerini mutlu ve mesut bir şekilde yaşayan, maddi hiçbir sıkıntısı olmayan insanlar yerine türlü sıkıntılar içerisinde yaşamaya çalışan insanları düşündüğü ifade edilmiştir. Blanki'nin bu sıkıntılı hayatı yaşayan insanlardan beklentisinin ise harekete geçmeleri olduğu dile getirilmiştir. Şiirin geri kalan kısmında Paris'te çıkan ayaklanmada Blanki'nin aldığı rol, yaptığı mücadele ve neticede şiddetli bir şekilde bastırılan bu hareketin başarısızlığı anlatılmıştır:

BLANKİ

-Muhterem Doktor Temo'ya-

Yüzünde azm ü emel, gözlerinde nûr-ı dehâ
 Şu canlı kal'ayı bir sözle eyliyor tedvîr...
 Blanki: hürmete şâyân olan o şânlı zekâ
 Muhabbet-i beşerin en bülend-heykelidir.

Onun mücâhedesini sa'yi, cümle meşgalesi
Sefâletiydi gürûh-ı zelîl ü mağdûrun...
Sefâlet; âh zamânun bu kanlı mes'elesi,
Esâs mesleği oldu o fikr-i gayyûrun.

O yanda... Bir sürü âsûde; mest-i câm-ı gurûr
Kuyûd-ı fikrden âzâde bir alây meşgûf...
Fakat o fırka ki fakr ile muztarib, makhûr
Refâha la'n eder... İşte: mücâdelât-ı sunûf.

Blanki, işte ma'îşet kitâbının bu hazîn-
Sahâ'ifinde okurdu ulûm-ı teşrîki.
Onun prensibi "ref'ü'l-mezâlim ü elemin-
Yegâne çâresi halkın kıyâm u tahrîki"

Cidâl başladı Paris'de öyle şiddetle
Avâm-ı nâsı, ahâlîye verdi tугyâna...
Blanki, ordusunun ilk safında cür'etle
Hücûm edip duruyordu gürûh-ı udvâna.

Fakat tahakküme dil-dâde müntakim Teyer'in-
Savurduğu dahamât-ı mümît ü âteşbâr,
Bozup sufûf-ı avâmı. Blanki, leşkerinin-
Hezîmetiyle esîr oldu. Münkesir, nâ-çâr...

Bu adl ü hakka mukârin-kıyâm-ı pür-heyecân
Tahkkümât ü mevâni'le mahv olup gitdi...
Blanki hâ'ib ü hâsir, alîl ü bî-dermân
Sa'âdet-i ümeme görmeden ufûl etdi...

(İştirâk, 27 Şubat 1325, Sayı 3, s. 41; Nâkûs-ı Adem, s. 27)

Şiirde Blanki'nin bir kahraman ve rol model olarak alınmasının yanında ithaf edilen isim de dikkat çekicidir. Ahmed Rıfki, Blanki'yi kahraman olarak seçmek ve onu rol model olarak göstermenin yanında Blanki'yle şiiri ithaf ettiği İbrahim Ethem ile de bağ kurmaktadır. Şiirin Dr. Temo'ya ithaf edilmesinde ise onun İttihad ve Terakkî Cemiyeti'nin bir numaralı kurucu üyeliğinin yanında devrin pek çok siyasi olayının en önemli figürlerinden biri olmasının da etkisi olmalıdır.

Ahmed Rıfki'nin bu şiirleri, "devrine göre dilce ne kadar sade ve içerikçe ileriye de şiir tekniği açısından o derece geridir. Bu manzumelerdeki çoğu mısralar, düzyazıya ya da söyleve kaçmakta, şiirsel gerilim ve örgüden, müzik ve imgeden genellikle yoksun bulunmakta" (Bezirci 1978: 23) dir. Sanatçı, İştirâk'te şiirlerinin yanında yazılarıyla da sosyalizme ve

işçilere duyduğu yakınlığı ortaya koyar. Birinci sayıdaki “İşçiler ve Sefâlet”, ikinci sayıdaki “İctimâî Çıbanlar”, beşinci sayıdaki “İşçilerimiz” başlıklı yazıları bu düşünceenin ürünleridir (Bezirci 1978: 22).

2.2. Nureddin Rüşdî Büngül (1882-1951)

1882 yılında Konya’da doğan Nurettin Rüşdî Büngül, İstanbul Dârülfünûn Hukuk Mektebi’ne devam ederken gazeteciliğe başlamış ve uzun yıllar bu mesleği sürdürmüştür. II. Meşrutiyetin ilânından (1908) sonra *Geveze ve Cadaloz* adlarındaki mizah dergilerini çıkartmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi’nde kütüphane müdürlüğü yapan Büngül, eski eserler uzmanı olarak tanınmıştır. İşlettiği antika mağazası, zamanın ileri gelen fikir ve sanat adamlarının buluşma yeri olmuştur. 1951 yılında İzmir’de vefat eden Büngül orada defnedilmiştir (Erdem Çiçek ve Sandıkcı 2015: 154).

Devrinin önemli heccavlarından birisi olan ve dönemin gazetelerinde şiir ve yazıları yayımlanan şairin bazı şiirleri bestelenmiştir (Işık, 2006: 778). Sanatçının *Eski Eserler Ansiklopedisi* ise onun antika hakkındaki bilgi ve görgüsünün genişliğini göstermeye kâfidir (Üçpınar 2019).

Nureddin Rüşdî, *İştirâk* dergisinin 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910)’te çıkan ilk sayısında yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarih çeşidi olan mücevher tarihle yazmış olduğu bir kıtasıyla yer almıştır. “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” aruz kalıbıyla yazılan tarihin konusunu *İştirâk* dergisinin yayın hayatına başlaması oluşturmaktadır:

[Kıtâ /Tarih]

Parladı berk-ı hakikat âkibet âfâkda
Şimdi her yer ma’kes-i ulvî zik(i)r-i iştirâk
Bir demokrat söyledi târîh-i cevherdârını
Sosyalistler çıkdı dehre bir fik(i)r-i iştirâk 1325 / 1910

(*İştirâk*, 13 Şubat 1325, S. 1, s. 16)

Bu manzumede ufukların sonunda hakikat şimşeği ile parladığı ve böylelikle iştirak fikrinin her yerde akis bulduğu belirtildikten sonra demokrat düşünceye sahip şairi tarafından şiirin yazılış sebebi olan “Sosyalistler çıkdı dehre bir fik(i)r-i iştirâk” mısraı söylenmiştir. Mısraın noktalı harflerinin ebced karşılığı 1325’e tekabül etmektedir. Ancak *İştirâk*’in 13 Şubat 1325 tarihinde yayımlanan sayısındaki bu manzum tarihin altına yanlılıkla 1328 tarihi yazılmıştır.

2.3. Abdülhak Hayrî (1890-1918)

İştirâk dergisinde bir şiiriyle yer alan Abdülhak Hayrî, Tanzimat’tan sonraki yenileşme devri Türk edebiyatının tanınmış şair ve tiyatro yazarı olan Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937)’ın yeğenidir. Şairin tam adı Mehmed Abdülhak Hayrî’dir.

1890 yılında bürokrat, diplomat ve şair yetiştiren bir ailenin ferdi olarak İstanbul'da doğmuştur. Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra (1911) Reji İdaresi Tahrîrât Kalemî kâtipliği görevinde bulunan Hayrî, yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak 1918 yılında henüz 28 yaşında iken vefat etmiş ve Erenköy'deki Sahrâ-yı Cedîd Kabristanı'nda bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir (Kolcu 2019: 591).

Daha Mülkiye talebesi iken Fecr-i Âtî topluluğuna katılan Hayrî'nin *Ezhâr-ı Tefekkür*, *Şehbâl*, *Tenkîd ve Servet-i Fünûn* gibi gazete ve dergilerde yayımlanan şiirlerinin dışında bilinen başkaca bir eseri yoktur (Kolcu 2019: 591). Lirik bir şair olan Hayrî'nin şiir dili *Servet-i Fünûn*'a bağlıdır. Şiirlerinde genellikle sosyal ve siyasal konulara girmemiştir. Bilinen şiirlerinde aruza teslim olan, onu eğip bükemeyen bir nazım anlayışı görülür. Şiirlerinde bir şikâyetin izleri ve hayattan hoşnut olmayan bir ruhun terennümleri vardır (Kolcu 2019: 592).

Tanzimat sonrası oluşan ortamın sağladığı imkânlarla sosyalist düşünceye sahip olan sanatçılar, Dünyada bu düşünce etrafında yaşanan bir takım gelişmeleri eserlerinde işlemeye başlamışlardır. O dönemde eserlere konu olan isimlerden birisi de İspanyol anarşist ve eğitimci Francisco Ferrer Guardia (1859-1909)'dır. Ferrer, *"Fas'a karşı açılan cidâl-i hûnûnün gayr-i meşrû olduğunu iddia ederek umûmî ta'til-i eşgâl ve heyecanlı bir nümayiş yapan Barselon ahâlisini tahrîk ve teşvîk töhmetiyle yargılanıp idam edilir. Olay dünyada geniş tepkiler yaratır. Türkiye'de de bu yolda eleştiriler, şiirler yazılır."* (Bezirci 1978: 21).

Ferrer'in öldürülmesi üzerine Abdülhak Hayrî de bir manzume kaleme almıştır. 20 Teşrîn-i sânî 1325 (3 Aralık 1909) tarihinde yazılan ve İştirâk'in 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910) tarihli ikinci sayısında yayımlanan *"Ferrer İçin"* başlıklı şiir sosyalistlere ithaf edilmiştir. Aruzun *"mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün"* kalıbıyla yazılmış manzumenin bentleri arasında mısra sayıları bakımından farklılıklar vardır. İlk üç bent dörder mısradan oluşurken son bent altı mısradan oluşmaktadır.

Şiirin ilk iki bendi, sonraki bentlerde ifadesini bulacak Ferrer övgüsü için hazırlık bölümü niteliğindedir. İlk bentte, halinden memnun ve mutsuz iki farklı topluluğun sürdürdükleri hayatla ilgili karşılaştırmalar yapılmıştır: "O yanda" şeklinde ifade edilen, kendisinden ve düşüncesinden uzakta, gecelerini altından güneşlerin aydınlattığı mutlu, eğlenceli mesut bir hayat; beri yanda ise sessiz, kederli, unutulmuş bir hayat ile kirlili ve derinleşen bir gece vardır. Bu uğursuz gecede sonsuz gayretleriyle hayatlarını biraz olsun uzatmaya çalışan insanların sefil ömürlerinin ışığıyla parlayan geceye gerçeğin ağzı, lânet şiirler okur.

Şiirin üçüncü bendinden itibaren Ferrer ve mücadelesi anlatılmaktadır. Hayrî'ye göre Ferrer, ömrünün çalınmasını mubah kabul etmiş halka, her şeyi olduğu gibi anlatmış bir hakikat sözcüsüdür. Onun her zaman latif nurlarla parlayan hikmet gözü, sonsuza dek doğruya yönelmiştir.

Şiirin son bendinde ise Barcelona'daki ayaklanmayı kastederek, karanlık yığınların hakikat nuruyla aydınlandığını, bu karanlık gecelerin neredeyse bitmek üzere olduğu bir sırada taassubun yüz gösterdiğini, nur ve karanlığın birbirine karıştığını, Ferrer'le birlikte hareket edenlerin bile -yaşanan sonuca- hak ve adalet budur dediklerini, ancak kendisinin bunun doğruluğuna inanmadığını söylemektedir:

FERRER İÇİN

-Sosyalistlere-

O yanda şâtır u handân hayât-ı mes'ûde
Eder leyâlini tenvîr şümûs-ı sîm ü zeheb
Bu yanda, sâkit ü me'yûs hayât-ı fersûde
Yanında kirli ve müdhîş derinleşen bir şeb...

Leyâl-i muzlimede sa'y-i bî-nihâyetle
Biraz hayâtını temdîdle uğraşan beşerin
Şu'â'-ı ömr-i sefiliyle parlayan leyle
Okur dehân-ı hakikat neşâyid-i tel'în...

O bir dehân-ı hakikat ne varsa anlatdı
Metâ'-ı ömrünü çalmak mübâh olan halka
Uyûn-ı hikmeti ma'tûfdu dâ'imâ ebedî
Tenevvürât-ı letâfetle parlayan hakka...

Açıldı nûr-ı hakikatle tûde-i zulmet
Biter gibiydi karanlık leyâl-i muzlimede
Göründü vech-i ta'assub, karışdı nûr u zalâm
Ferer'le hakka berâber hük(ü)m veren hükkâm
Diyor ki hak ve adâlet evet! Budur işte
Bu bir netîce-i hakmış...
-Sahîh mi? Âh la'net...

(İştirâk, 20 Şubat 1325, S. 2, s. 30)

2.4. Muallim Cûdî Efendi (1850-1931)

Uzun yıllar Türkçe, edebiyat, Arapça ve felsefe hocalığı yaptığı için "muallim" unvanı ile anılan Cûdî Efendi, 1850 yılında Merzifon'da doğmuştur. Asıl adı İbrâhim Cûdî'dir. Eğitimini tamamladıktan sonra 1876 yılında Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nde Türkçe muallimi olarak göreve başlamış daha sonra Selânik'teki çeşitli okullarda Türkçe ve Arapça muallimliği yapmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra açılan Meclis'e Amasya mebusu seçilmiştir. Gelenbevî ve Mercan İdadilerinde edebiyat ve Türkçe; Gelenbevî Sultânîsi ve Bezmiâlem Vâlîde İnâs Sultânîsi'nde de edebiyat ve felsefe dersleri okutmuş, 1917'de Isparta mebusu olunca iki görevi birlikte sürdürmüştür.

1921 yılında emekli olan Cûdî Efendi, 17 Eylül 1931'de vefat etmiş ve Kadıköy'deki aile kabristanına defnedilmiştir (Bektaş 1993: 80).

İştirâk'te yayımlanan ve derginin ideolojisi doğrultusundaki propaganda amaçlı şiirlerden birisi de Muallim Cûdî'ye aittir. Beyitler hâlinde kaleme alınmış olan şiir, 19 beyitten oluşmaktadır. Geleneksel medrese eğitimi almış Cûdî'nin böyle bir şiir kaleme alması dünyada yaşanan önemli düşünce hareketlerinden birisi olan sosyalizmin Osmanlı aydınları arasında da alaka uyandırdığının ya da en azından bir grubunun bu tarz düşüncelere yabancı olmadığını işaretidir.

Aruzun "*mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün*" kalıbıyla ve klasik Türk şiirinin nazm formatıyla yazılan ve *İştirâk*'in 13 Mart 1329 (26 Mart 1913) tarihli beşinci sayısında yayımlanan bu şiirin beyitleri arasında bir konu bütünlüğü vardır. Zengin ve fakirleri iki ayrı sınıf olarak kabul eden Cûdî, işçilere "madem sefalet bizim anne babamızdır ve yolumuz rehberimiz mesai kanunlarıdır" diye seslenerek çalışmanın ve çalışarak kazanmanın faziletlerinden bahsetmektedir. Sözde bütün insanlar kardeşimiz denilse de zenginler bizi düşünür mü? O hâlde çalışmalıyız demektedir. Bu düşüncelerini dinî söylemlerle de pekiştiren Cûdî, "insanların hürriyeti çalışarak elde edeceğini, tembellik ve miskinliğin yanımızda yerinin olmadığını, çalışmanın Allah nazarında ibadet kabul edildiğini ve bunu Hz. Peygamber'in de müjdelediğini" söyler. Şiirin devamında zenginlere seslenen Cûdî, "insanların yaradılıştaki eşit ve birbirinin kardeşi olduğunu, Allah'ın bir sofraya zengin ve fakir herkesi bu sofraya davet ettiğini, birbirimizi sevmemiz gerektiğini, el birliği, dil birliği ve can birliği içerisinde bulunmamız gerektiğini" ifade etmektedir:

AMELE ŞARKISI

Mâdâm sefâlet peder ü mâderimizdir
Kânûn-ı mesâ'î rehimiz rehberimizdir

Erbâb-ı gınâ bizleri der-hâtır eder mi
Sözde bütün efrâd-ı beşer dâderimizdir.

Sa'y u amele, kisbe ibâdet demiş Allâh
Tebşîr eden ol vech ile peygamberimizdir

Zencîr-i mesâ'î ki mine'l-mehdî ile'l-lahd
Dolâb-ı hayât anda döner mihverimizdir

Hürriyeti âgûşumuza atdı mesâ'î
Miskinlik ise hâric-i dâr u derimizdir

Yâ Rab amele kullarınız hep fukarâyız
Söndürme ki nûr-ı keremin ahterimizdir

Biz kulların ikdâmıdır i' mâr eden arzı
Köhne kürenin serveti tâb u ferimizdir

Biz sayd ederiz sa'yle emvâcdan inci
Elmâsla mercân dahi dest-âverimizdir

Âlem olur erbâb-ı mesâ'îye musahhar
Biz âlemin ođlu o bizim çâkerimizdir

Ey zengin ey! İřten eli mahrûm birâder
Sen, ben kuluz. Allâh bizim dâverimizdir

Bir sofrâ kurup etmiş ona bizleri da'vet
Da'vet mütesâvî, mütefâvit berimizdir.

Yek-dîđeri gel imdi berâber sevelim gel
Gel gel ki muhabbet ezeli cevherimizdir

Hilkatde biriz, mâyede bir ayn-i hamîriz
Tâ ki bu garaz mâni'-i yek-dîđerimizdir

Tesmîm-i sa'âdet eden ol kibr, bu kîndir
Gûyâ ki tabî'atlerimiz ejderimizdir

Gel öldürelim ejderi yek-cân olalım gel
[Bil] işte bu maksad da bizim yaverimizdir

El birliği, dil birliği, cân birliği lâzım
Vahdetle uhuvvet serimiz, efserimizdir

Nisyân edelim bugz u adâvetle şikâkı
Terk et ki o yüz düşmen-i bed-manzarımızdır

Girmiş gibi gûyâ iki cân ayn-ı vücûda
Yek-cân olalım tâ ki cihân pisterimizdir

Cem olsa bu kuvvetle o şefkat dođar ondan
Ferzend-i semâvî ki sa'âdetlerimizdir

(İştirâk, 13 Mart 1329, S. 5, s. 71).

Şiirin en ilginç yönlerinden biri de Osmanlı toplumu için oldukça yeni sayılabilecek bir hususun konu edilmesidir. Şiir toplumunda boy göstermeye başlayan yeni hayatın izlerini taşımaktadır. Zira asırlarca Doğu kültürü ve ona mensup şahsiyetlerin düşünceleriyle şekillenen Türk aydınının fikir dünyası, artık Batı kaynaklı ve o günkü toplum için oldukça yeni sayılabilecek düşüncelerin etkisi altındadır. Buna rağmen geleneksel eğitim kurumlarından yetişmiş bir sanatçı tarafından kaleme alınan bu şiirde evrensel niteliği olan hak, hukuk, adalet, eşitlik gibi değerlerin ifadesinde eski anlayış ve kabuller de gözetilmiştir.

2.5. Abdülaziz Mecdî Efendi (1865-1941)

1865 yılında Balıkesir'de doğan Mecdî Efendi, Babası Hâfız Hasan Efendi'den ilk bilgileri aldıktan sonra dayısı olan şair ve müderris Yahyâ Nefî Efendi'den özel olarak İslâmî ilimleri okuyup icâzet almıştır. Rüşdiyeyi bitirdikten sonra 1884'te ikinci muallim olarak tayin edilmiş ve dokuz yıl bu görevde bulunmuştur. Balıkesir İdâdîsi Türkçe ve edebiyat muallimliği imtihanında başarılı olsa da Şam'a tayin edilmiştir. Daha sonra da Girit'te Rum mektepleriyle rekabet için açılmış olan Mekteb-i Kebîr-i İslâm'da görev yapmıştır (1893). Girit'te yayımlanan Hakikat gazetesinde edebî makaleler yazan Mecdî Efendi, o yıllarda Girit valisi olan Mahmud Celâleddin Paşa'nın dostluğunu kazanmıştır. İstanbul'a dönüşünde Anadolu'da zahire tüccarlığı yapmış, tasavvufa ilgi duymaya başlamış ve bu dönemde Balıkesir'de Kâdirî tarikatına mensup Ali Âşir adında bir zata bağlanmıştır. 1905'te Ticaret Borsası komiserliği görevi için bulunduğu Konya'da tanıştığı Sivaslı Ali Kemâlî Efendi ve Ayaşlı Şâkir Efendi'nin tasavvufi sohbetlerine katılmış ve yine bu yıllarda şeyhi Ahmed Amiş Efendi'ye intisap etmiştir (Azamat 1988: 191).

II. Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Mebûsan'ın birinci ve dördüncü dönemlerinde mebusluk, 1923-1924 yılları arasında Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti müsteşarlığı yapan Mecdî, Vekâlet kaldırılıp yeni ihdas edilen Diyanet İşleri Başkanlığı'na kendisinin getirilmesi söz konusu olunca İstanbul'a dönmüştür. Resmî ve özel hiçbir görev kabul etmeyerek Beyazıt'taki evine çekilerek dinî ve tasavvufî sohbetlerde bulunmuştur. Soyadı kanunundan sonra Tolun soyadını alan Mecdî Efendi, 27 Ağustos 1941'de İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir (Azamat 1988: 191).

Mecdî Efendi'nin Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerinden oluşan Dîvân'ının dışında dinî ve tasavvufî muhtevalı pek çok eseri vardır. Mecdî Efendi ve eserleri hakkında çalışmaları olan Osman Nuri Ergin, şairin Dîvân'ı hakkında değerlendirmeler yaptığı bölümde onun Dîvân'ının gelenektekenden farklı olarak alfabe sırasıyla değil, şiirlerin yazılış ve söyleniş sıralarına göre tertip edildiğini ve bu itibarla sanatçının kendisinin edebî hayatını üç devreye ayırdığını söylemektedir (Ergin 1942: 58). Buna göre Mecdî Efendi'nin edebî hayatının birincisi 1301/1884 ile 1318/1902 yılları arasındır ve buna kendisi "Birinci Hayat Devri" demektedir. (Ergin 1942: 58). "İkinci Hayat Devri" 1318/1902'de başlayıp 1328/1912'ye kadar sürer. Bu devreye kendisi "Birinci Uyanış

Devri” de demiştir. “Üçüncü Hayat Devri” ise 1328/1912’de başlar ve vefatına kadar devam eder. Mecdî’nin üçüncü devri baştan sona kadar sûfiyânedir (Ergin 1942: 62).

Mecdî’nin “Üçüncü Hayat Devri”nin başlangıç manzumesi, İştirâk dergisinde de “Karesi Meb’ûs-ı sâbıkı Mecdî” imzasıyla yayımlanan “Kara Vîcdân” başlıklı şiiridir. Aruzun “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün” kalıbıyla yazılan ve İştirâk’in ikinci döneminin 7 Haziran 1328 (20 Haziran 1912) tarihli ilk sayısında yayımlanan şiir, beşer mısralık yedi bentten oluşmaktadır. Tarih boyunca insanlığın yaşadığı savaş ve felaketlerden bahsederek başlayan şiirde milyon sene geçse de dünyada değişen bir şeyin olmadığını, insan denilen bu kardeş kitlenin yüzünün hep gülmesini, mutlu olmasını temenni ettiğini ancak durumun hiç de öyle olmadığını söylemektedir. Ona göre “akıllı ve bilgin kimseler hep üzüntü ve keder içindeyken zalimler kötülükleriyle mutludurlar. Meleklerin kendisine secde ettikleri Hz. Âdem’in çocukları türlü türlü sefalet çekmektedirler. Dünyadaki sıkıntılar bitmeyecektir. Çünkü hâlâ cehalet devam etmekte, hâlâ insanlar arasında karşılıklı düşmanlıklar devam etmekte, dünya hâlâ kötülüklerle dolu ve vicdanlar tefekkür etmekten uzaktır.”

Mecdî “bu acıklı sözlerinin sadece kendi dönemine değil her asra hitap ettiğini, kalbinin sadece insanlara acıdığını, tek arzusunun insanların mutluluğu olduğunu, insana yakışanın yaradılışındaki yüceliğe göre hareket etmesi gerektiğini” dile getirerek “insanlara eziyet edenlerin, cinayetlerle onları üzenlerin, hâsılı kara vicdanlı kimselerin yere geçmesi” bedduasıyla şiirini sonlandırmaktadır:

KARA VİCDÂN

Mâzîleri, müstakbeli, her hâli düşündüm
Târîh-i beşer, safhaları geçdi gözümden
Geçdikçe gözümden geçen âmâli düşündüm
Vîcdân-ı beşer âteş alır gamlı sözümden
Vîcdân kanadan vahşeti ef’âli düşündüm

Milyon sene geçmiş de cihândan yine el-ân
Bir devr-i tekemmül ne için gelmedi bilmem...
Olsun beşeriyet denilen kütle-i ihvân
Fikrimce bütün neş’eli hep zevk ile hurrem
Hep şâd-ı ma’îşet ve bütün sulh ile handân

Âkılları âlimleri pür-ye’s ü küdüret
Zâlimler ise şerr-ile me’nûs-ı fezâhat
Mescûd-ı melâ’ik idi Âdem, bu ne hâlet
Âlemdeki evlâdına bak türlü sefâlet
Çekmekde yazık âh beşeriyet, beşeriyet!..

Oldukça beşer hüsnünü ta'zîb ile meşgûl
Bitmez bu teselsül eden ahvâl-i elfîme...
Bitmez eğer etmez ise Hak, kuvveti mes'ûl
Bitmez bu cihân bitse de eshâs-ı le'îme
Bitmez bize oldukça sa'âdet yolu meçhul

Bitmez diyorum çünkü cehâlet mütevâlî
Bitmez diyorum çünkü adâvet mütekâbil
Bitmez diyorum çünkü cihân gadr ile mâlî
Vicdâna ri'âyetde tefekkür mütesâfil...
Bitmez diyorum çünkü uzak devr-i te'âlî

Mutlak beşere karşı acır kalb-i hazînim
Her asra ve her unsura şâmil kelimâtım
Tenfîz-i zamân âhı değildir bu enînim
Efkâr-ı telehhüfle benim her harekâtım
Su'd-i beşeri görmek için nâle-güzînim

Fitratdaki ulviyyetidir şânına bürhân
Tebcîle revâdır beşeriyet, beşeriyet
Geçsin yere insânları ta'zîb eden insân
Geçsin yere pür-derd kılan fikr-i cinâyet
Geçsin yere her kimde olursa kara vicdân

(İştirâk, 7 Haziran 1328, S. 20-1, s. 5-6).

Mecdî Efendî'nin 30 Haziran 1328 (13 Temmuz 1912)'de yazılıp 5 Temmuz 1328 (18 Temmuz 1912) tarihli İştirâk dergisinin ikinci döneminin üçüncü sayısında "Sâbık Karesi Meb'ûsu Abdül-azîz Mecdî" imzasıyla yayımlanan diğer şiiri ise "İstikbâlde Sabâh-ı İştirâk" başlığını taşımaktadır.

"Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" aruz kalıbıyla yazılan şiir beşer mısralık altı bentten oluşmaktadır. İştirâk'in yeniden yayınlanmaya başlamasının mutluluğuyla kaleme alındığı anlaşılan şiirde Mecdî Efendi, gelecekle ilgili umutlarını ve hayalini kurduğu yenedünyanın özelliklerini dile getirmiştir. "Herkesin mutlu ve neşeli olduğu bu dünya, artık başka bir dünyadır: Sabahı, çiçekleri bambaşkadır. Orada kavga yoktur, her gönülde safa, her köşede mutluluk; her kalbe akan ferahlı nehirler vardır. Kimsede nefret, düşmanlık ve mağduriyetlerden şikâyet yoktur. Her dilde kardeşlik ve sevgi vardır, hâsılı herkes mutludur. Bu dönem mürüvvet ve saadet ile kardeşliğin tekemmül ettiği bir dönemdir. İrfan fikrinin ziyası arttıkça, insanın terakkisi de artacaktır. O parlak sabahta fikirler de yücelecektir":

İSTİKBÂLDE SABÂH-I İŞTİRÂK

Fikrim görüyor azîm bir nûr
Fikrim görüyor cihân-ı dîđer
Her ferd o cihân içinde mesrûr
Her ferd o cihânda neş'e-perver
Her şey oluyor safâyla manzûr

Bir başka cihân sabâh-ı meşhûd
Bir başka mekân o cây-ı ezher
Yokdur orada cidâl-i merdûd
Her sinede var safâ-yı enver
Her köşede bir makâm-ı mes'ûd

Her kalbe akan ferahlı enhâr
Seyyâle-i İştirâk-i rahşân
Güyâ bu cihân, cihân-ı ezhâr
Envâr-ı vidâd içinde tâbân
Âgûş-ı vefâ içinde efkâr

Yok kimsede ihtirâs-ı menfûr
Her dilde uhuvvet ü muhabbet
İhvân-ı safâ, safâyla mesrûr
Yok kimsede çehre-i adâvet
Yok ortada iştikâ-yı mağdur

Bir devr-i mürüvvet ü sa'âdet
Bir devre-i ihtifâl-i âlî
Bir devr-i celîl-i âdemiyyet
Bir devre-i ihtişâm-ı me'âli
Bir devr-i tekemmül-i uhuvvet

Artıkça ziyâ-yı fikr-i irfân
Artar beşerin terakkiyâtı
Zulmetde kalır mı fikr-i insân
Bir gün bulacak te'âliyâtı
Ol gün doğacak sabâh-ı rahşân

İstanbul-Âşık Paşa (fî 30 Hazîrân sene 328)

(İştirâk, 5 Temmûz 1328, S. 20-3, s. 41)

Geleceğe dair umutları barındıran bu şiir bir nevi ütopyadır. İnsanlığın salt mutlu olacağı bir zaman ve mekân arzusu başka edebiyatçılarda olduğu gibi Mecdî Efendi'de sosyalist bir düşüncenin ışığında verilir. Reel dünyanın sıkıntılından bunalan insanın sığındığı bir mekân olan ütopya/olmayan ülke hayali, insanları geleceğe yönelik umut beslemeye yöneltir.

2.6. Hayrân

Derginin 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910) tarihli ikinci sayısında, hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Hayran isimli/mahlaslı bir şairin Rus anarşizminin önemli kuramcılarında biri olan Mihail Bakunin (1814-1876) için yazdığı, övgü dolu bir şiire yer verilmiştir.

Bu şiirde Hayrân, Bakunin'in onca mücadelesine rağmen dünyanın her yerinde hâlâ kötülük, keder, istibdat, entrika, haksız uygulamaların hâkim olduğunu, kimsede ondaki cesaret ve mücadele azminin olmadığını ifade ederek Bakunin'in mücadelesine övgülerde bulunurken, insanlığın hâmisî, hürriyet ve adaletin fedakâr savunucusu Bakunin'e özlemini de dile getirmektedir. Şiirin sonunda Hayrân, Bakunin'in mücadelesinin hedefe ulaşmamasına hayıflanarak bu şiirinin kendisine bir yadigâr olması temennisini dile getirmektedir:

BAKUNİN

Yine karşımda vech-i nevvârın,
Hatırımda o yâd-ı gamgînin;
Yine ufkumda şems-i efkârın
Bana eyler hakîkati tebyîn
Ey fedâkâr-ı muhterem ismin
Kalb-i milletde ber-karâr olsun

Yine bak kâ'inâtda cevr ü keder
Yine her yerde gadr ü istibdâd
Yine karşımda bin siyâh cellâd
Yine ufkumda bir büyük ejder.
İstiyor her taraf mezâr olsun.

Yine bin zâlimâne bin meş'ûm
Entrik... Hakk u adl ise ma'dûm
Nerde nerde o sendeki cür'et
Nerde eyvâh o sendeki kudret
Dehşet-efzâ-yı rûzigâr olsun

Âh ey hâmî-i sunûf-ı beşer
Ey fedâkâr-ı adl ü hürriyet;

Âh ey gird-bâd-ı pür-dehşet
Ey büyük dâhî-i hakikat-eser
Sana mersiyeler nisâr olsun.

Âh ey tâziyâne-i tahrîb
Söndün [eyvâh] etmeden te' dîp
Gadr-i gaddâr; zulm ü bî-dâdı
Rûhumun şimdi zâr u feryâdı
O büyük rûhuna selâm eyler
Sana nazmım ki ihtirâm eyler
Şu boğuk nâle yadigâr olsun

(*İştirâk*, 20 Şubat 1325, S. 2, s. 29-30)

Şiirde Bakunin'e duyulan özlemi ve toplumun içinde bulunduğu durumu ifade etmek için kullanılan gamgîn, cevri, keder, gadr, istibdâd, siyâh, cellâd, ejder, zâlim, meşûm, girdâb, dehşet, tahrîb, zulm, gaddâr, zâr, feryâd gibi olumsuz manalar tedai ettiren kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durumu Bakunin'e duyulan özlemin büyüklüğü kadar sosyal ve siyasal hayatta o dönemde yaşanan olumsuzluklarla da izah etmek mümkündür.

SONUÇ

Osmanlı döneminde sosyalist aydınların çıkardıkları *İştirâk* dergisi -aralıklı olmak üzere- toplam 23 sayı olarak yayımlanmıştır. Osmanlı toplumu için yeni sayılabilecek bir düşünce etrafında toplanan aydınlar tarafından yayımlanan bu dergide mensup oldukları düşünce çerçevesinde telif ve tercüme bir takım düşünce yazılarıyla birlikte, zaman zaman sosyalist düşünceye sahip olmuş bazı sanatçıların manzumelerine de yer verilmiştir. Dergide toplam sekiz manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin şairleri, Ahmed Rifkî, Abdülaziz Mecdî, Nurettin Rüşdî Büngül, Abdülhak Hayrî, Muallim Cûdî ve hakkında herhangi bir bilgi bulunamayan Hayrân'dır.

Edebî metinlerin sağlayacağı imkânlardan istifade ederek düşüncelerini geniş kitlelere yaymak isteyen *İştirâk* dergisi çevresindeki şairler, bu şiirlerine Batı'dan aldıkları sosyalist düşünceleri ve bu düşüncenin etrafında teşekkül etmiş devrim, barış, adalet, özgürlük, kardeşlik gibi kavramları konu etmişlerdir. Ancak bu şiirler, kendi toplumumuzun ihtiyaçları çerçevesinde üretilmiş özgün metinlerden ziyade Batı'daki örneklerinin taklidi seviyesinde kalmıştır. Bunda, bu düşüncelerin Türk toplumu için yeni olmasının etkisi olmalıdır.

İştirâk'te yayınlanan bu şiirlerde toplumsal meseleler, Batı'da ortaya çıkan sosyalist düşünceden etkilenilerek ancak çoğunlukla romantik bir bakış açısıyla dile getirilmiştir. Zaten *İştirâk* çevresinin Avrupa'daki sosyalist akım temsilcilerinden

bahsederken seçici davranmadıkları, ütopyik sosyalistlerden anarşistlere, Fransız devriminin aydınlanmacı düşünürlerinden Marx'a kadar bütün figürlere sempati gösterdikleri ve sayfalarında yer verdikleri görülmektedir. *İştirâk* çevresindeki şairler de bu çerçevede sosyalizmin tarihindeki düşünce farklılıklarından ziyade, bu kişilerin mücadeleleri, inandıkları düşüncelere adanmışlıkları ve bu uğurdaki kahramanlıklarını öne çıkarmışlardır.

Bu şiirlerde, muhatap kabul edilen işçi sınıfın değişmez problemleri olan açlık, sefalet, fakirlik ve geçim sıkıntısı ile eleştirilen varlıklı sınıfın sefahat ve zenginliği, fakirlerin türlü sıkıntularına aldırış etmemeleri sık sık dile getirilmiştir. İnsanların eşit ve kardeş oldukları düşüncesi Derginin bütün yayın hayatı boyunca gözetilmiştir. Derginin önceleri "*Biri yer, biri bakar kıyâmet ondan kopar.*" daha sonra ise "*Milletim nev'-i beşerdir vatanım rûy-i zemîn*" sloganlarıyla yayımlanması da onların bu husustaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu şiirlerde çalışma, üretim ve beşeri münasebetlerle ilgili görüşlerin ifadesinde zaman zaman İslamî anlayış ve kavramların hâkim olduğu, bu bağlamda manzumelerde ifade edilen görüş ve duyguların salt sosyalizm çerçevesinde değil dinî ve ahlaki bir anlayış ve sorumlulukla ifade edildiği de görülmektedir.

Bu şiirler, edebî hayatımızda da bir takım kırılma ve yenileşmelerin yaşandığı döneme denk geldiği için *İştirâk* şairlerinin kullandıkları nazım şekli, vezin ve kafiye gibi hususlarda gelenek ve yeni anlayış arasında kaldıkları söylenebilir. Bahse konu sanatçıların aruz veznini başarılı bir şekilde kullanırken, kafiye tercihlerinde ise genellikle geleneğin sıkı kurallarına bağlı kalmadıkları ve klasik anlayışa göre kafiye sayılamayacak kimi ses benzerlikleriyle de ihtiyaç duyulan ahengi sağlanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- A. RIFKI (1327). *Nâkûs-ı Adem*. Kostantiniyye: Manzûme-i Efkâr Matbaası.
- AKIN, B. (2019). "Ruhullah/Ruhî, Ahmet Rıfki". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ruhullah-ruhi-ahmet-rifki> [Erişim Tarihi: 3.3.2022]
- ARICAN, A. (2003). *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Sosyalist Düşünce ve İştirak Dergisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- AZAMAT, N. (1988). "Abdülaziz Mecdi Efendi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1: 191-192.
- BAYDAR, O. (2002). "Hüseyin Hilmi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi-*. İstanbul: İletişim Yay, 300-301.
- BEKTAŞ, E. (1993). "Cüdfî Efendi, Muallim". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8: 80.
- BEZİRCİ, A. (1978). "Yeni Türk Şiirinde Solun Tarihçesi II". *Devrimci Savaşımında Sanat Emeği*, 2/7: 19-30.
- ERDEM ÇİÇEK, S. ve SANDIKÇI, N. (2015). "Nurettin Rüştü ve Cadaloz Gazetesi", *Turkish Studies*, 10/5: 141-158.
- ERGİN, O. N. (1942). *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şahsiyeti*. İstanbul: Kenan Basımevi.

- HANİOĞLU, Ş. (2000). "İbrâhim Temo". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21: 354-355.
- İŞİK, İ. (2006). "Büngül, Nurettin Rüştü". *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. II. Ankara: Elvan Yayınları.
- KALKIŞIM, M. (2004). *İşğin Büyüsü- Türk Şiiri Güldestesi*. Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları.
- KOCA, T. (1990). *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- KOLCU, A. İ. (2019). *Fecr-i Âtî Edebiyatı*. Rize: Salkımsöğüt Yayınları.
- KÖROĞLU, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 -Propagandadan Millî Kimlik İnşasına-*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 5. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TEKİN, Y. (2002). "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57/4: 171-184.
- TEMÜR, H. (2017). "Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60: 233-276.
- TOPÇUOĞLU, H. (2001). "Bektaşî Ahmet Rifkı, Hayatı ve Eserleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 20: 135-220.
- ULUCUTSOY, H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- USLU, A. (2014). "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/1: 1-24.
- ÜÇPINAR, R. (2019). "Nurettin Rüştü Büngül". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bungul-nurettin-rustu> [Erişim Tarihi: 03.03.2022].
- YÜCER, M. (2013). *Ahmed Rifkı-Bektâşî Sırrı* (ed. Serhat Küçük). İstanbul: Kesit Yayınları.